

Maďarská věda o náboženstvích a Katedra religionistiky v Szegedu

András Máté Tóth – Tibor Porció

V roce 1999 Univerzita v Szegedu (někdejší Univerzita Attily Jószefa) zahájila magisterskou výuku religionistiky a současně v rámci Filozofické fakulty ustavila Katedru religionistiky. Obě události mají v dějinách maďarské vědy revoluční význam. Podobné pracoviště či výukový program dosud v systému maďarského vysokého školství neexistovaly. V následujících řádcích bychom proto rádi v krátkém náčrtu přiblížili vývoj maďarské religionistiky stejně jako koncepci a strukturu nového programu.

Všeobecné vyčerpávající dílo o dějinách maďarské religionistiky dosud nebylo vydáno. Na tomto místě si ostatně nemůžeme dovolit víc než se zmínit jen o některých tématech a vynikajících badatelích z počátků dějin maďarské religionistiky.

V Uhersku, podobně jako v řadě dalších evropských zemí, vyrůstalo vědecké studium náboženství z okruhu církevních vzdělanců, především teologů, a bylo silně poznamenáno křesťanským vlivem, který charakterizoval počátky tohoto oboru také na mezinárodní úrovni. Filozofie náboženství se například pěstovala v rámci teologie. V 19. století byl zvláštní důraz kladen na jednu z jejich dílčích disciplín – apologetiku, v níž byly základy křesťanského náboženství diskutovány ve světle moderní filozofie.

Přesněji řečeno dějiny religionistiky začaly v Uhersku badáním a diskusí nad dílem Maxe Müllera (1823-1900). Jeho aktivity vzbudily mezi soudobými maďarskými badateli značnou pozornost a byly sledovány se skutečným zájmem. Müllerovy práce poprvé přeložil do maďarštiny lingvista Zsigmond Simonyi v sedmdesátých letech 19. století.¹ Podobný význam, jaký měl Max Müller pro mezinárodní badání, reprezentoval v dějinách maďarské religionistiky Ignace Goldziher (1850-1921). Goldziher byl orientalista a filozof. Je považován za zakladatele moderní islamistiky.² V zevrubné studii, publikované v roce 1881, jako první upozornil maďarskou vědeckou obec na nově založenou disciplínu (srovnávací vědu náboženskou, *Vergleichende Religionswissenschaft*).³ O několik let po-

1 Publikováno Uherskou akademií věd: Müller Miksa *újjabb felolvasásai a nyelvtudományról* [Maxe Müllera novější přednášky o jazykovědě], Budapest 1876.

2 Jeho bibliografii viz Bernard Heller, *Bibliographie des Euvres de Ignace Goldziher*, Paris 1927.

3 Ignace Goldziher, „Az összehasonlító vallástudomány jelen állásáról [K současnému stavu srovnávací vědy náboženské]“, *Budapesti Szemle* 26. 1881, 203-225.

zději podal Imre Karácson přehled dějin religionistiky v sérii článků.⁴ Je důležité zde také zmínit katolíka Aladára Zubriczkého, který byl v prvních desetiletích 20. století profesorem Teologické univerzity v Budapešti. Srovnával křesťanství s jinými světovými náboženstvími a probíral jejich paralely, přičemž uplatňoval na svou dobu velmi progresivní přístup.⁵ Zubriczkého současník, Károly Wiedermann, který byl rovněž katolíkem a zabýval se především psychologii náboženství, zdůraznil, že ačkoliv by zbožnost a náboženská víra měla předcházet rozumění, nemohou ho nahradit.⁶

Tito katoličtí autoři však výuku sekulární vědy o náboženství nepodporovali. Troeltschův návrh, aby na každé univerzitě byla založena katedra religionistiky, jelikož důkladná diskuse o těchto otázkách je podle něj téměř nemožná v jiných disciplínách, byl Zubriczkým označen jako přehnaný.⁷ Zdá se, že tento názor představoval obecně rozšířený přístup té doby. Na druhou stranu Zubriczky ve svém díle zaznamenal, že na přelomu století počáteční katolické předsudky vůči vědeckému studiu náboženství byly vystřídány nestranným a upřímným zájmem katolických teologů o tuto disciplínu.⁸

Jak bylo již řečeno, důkladné studium dějin maďarské religionistiky zůstává věcí budoucnosti. Ve stručnosti však můžeme právem konstatovat, že vědecké aktivity v Maďarsku nezaostávaly za mezinárodním badáním a že ve svých počátcích se maďarské studium náboženství soustředilo na táž témata a problémy jako například religionistika v Nizozemsku nebo Francii. Po druhé světové válce však bylo tempo vzestupu zablokováno, krátce po převzetí moci komunistickým režimem.

Je třeba zdůraznit, že akademické studium náboženství jako autonomní disciplína v systému maďarského vysokého školství neexistovalo ani v komunistickém období ani před ním. Nicméně kurzy s tematikou blízkou religionistice byly na maďarských vysokých školách vždy zastoupeny. Islamista Ignace Goldziher, klasický filolog a znalec antických náboženství Károly Kerényi (1897-1973),⁹ etnograf a historik umění Sándor

4 Imre Karácson, „Az összehasonlító vallástudomány jelen állása és eddig elért eredményei [Současný stav srovnávací vědy náboženské a její dosavadní výsledky]“, *Magyar Szó* 1887, 345nn, 481nn, 587nn, 672nn.

5 Aladár Zubriczky, *Párhuzamok a kereszténység és más vallások között* [Paralely mezi křesťanstvím a jinými náboženstvími], Budapest 1910.

6 Károly Wiedermann, *A vallás lélektana* [Psychologie náboženství], Budapest 1911.

7 A. Zubriczky, *Párhuzamok...*, 23-24.

8 *Ibid.*, 7-12.

9 Z hlavních děl: *Einführung in das Wesen der Mythologie: Das göttliche Kind. Das göttliche Mädchen*, Amsterdam 1941 (ve spolupráci sC. G. Jungem); *Die Religion der Griechen und Römer*, München 1963; *Werke in Einzelausgaben*, München – Wien: dosud vyšlo – 1. *Humanistische Seelenforschung*, 1966; 2. *Auf Spuren des Mythos*, 1967; 3. *Tage- und Wanderbücher* 1953-1960, 1969; 7. *Antike Religion*, 1971.

Balint (1904-1980),¹⁰ klasický filolog a historik István Hahn (1913-1984),¹¹ klasický filolog, religionista a literární historik Imre Trencsényi-Waldapfel (1908-1970)¹² – tito významní učenci představují vrcholy mezi předchůdci tohoto oboru na maďarských univerzitách.

Během komunistického období byla religionistika konfrontována se dvěma zásadními problémy politické a ideologické povahy. Na jedné straně musela hledat své místo ve velice úzkém a omezeném prostoru uzavrženém oficiální ideologií, t.j. ateistickou kritikou náboženství. Na druhé straně si hlavní historické církve Maďarska, katolická a protestantská, nárokovaly studium náboženství jako svou exkluzivní doménu.

Další oblastí, která zasahuje do studia náboženství, pokud se týká neevropských tradic, je orientalistika. Maďarská orientalistika má velmi silné tradice především proto, že svými kořeny zůstává těsně spjata se studiem a zkoumáním prehistorie Maďarů. Základy prestiže maďarských orientálních studií položily v 19. století takové uznávané a proslulé osobnosti jako Sándor Csoma Körösi (1784-1842), jeden ze zakladatelů tibetanistiky,¹³ již zmíněný Ignace Goldziher nebo Sir Marc Aurel Stein (1862-1943), slavný cestovatel a výzkumník v Asii.¹⁴ Život a dílo těchto vynikajících osobností inspirovaly generace badatelů v následujícím století.

V průběhu komunistického období, zejména v padesátých a šedesátých letech, maďarští orientalisté nemohli udržovat akademické styky a výměnu informací s představiteli „čisté“ religionistiky. Údaje o náboženství východních tradic byly proto získávány a interpretovány především z filologického a historického hlediska. Kromě několika málo cenných filologických a historických příspěvků, byly učení a projevy východních nábožen-

10 Z hlavních děl: *Nepünk ünnepei: Az egyházi év néprajza* [Svátky našeho lidu: Etnografie liturgického roku], Budapest 1938; *Tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből* [Studie o lidovém náboženském životě Maďarů], Kassa 1943; *Kardcsony, Húsvét, Pünkösöd* [Vánoce, Velikonoce, Svatodušní svátky], Budapest 1973.

11 Z hlavních děl: *Zsidó ünnepek és népszokások* [Židovské svátky a lidové zvyky], Budapest 1940; *Istenek és népek* [Bohové a národy], Budapest 1968 [německy: *Götter und Völker*, Budapest 1977]; *Hitvilág és történelem: Tanulmányok az ókori vallások köréből* [Náboženství a dějiny: Studie o antických náboženstvích], Budapest 1982.

12 Z hlavních děl: *Görög-római mitológia* [Antická mytologie], Budapest 1936; *Erasmus és magyar barátai* [Erasmus a jeho uherští přátelé], Budapest 1941; *Vallástörténeti tanulmányok* [Studie z dějin náboženství], Budapest 1959.

13 K jeho dílu viz J. Terjék (ed.), *Collected Works of Alexander Csoma de Körös* I-IV, Budapest 1984.

14 Z hlavních děl: *Ancient Khotan: Detailed Report of Archaeological Exploration in Chinese Turkestan Carried Out and Described under the Order of H. M. Indian Government* I-II, Oxford 1907; *On Central Asian Tracks*, London 1933 (reprint: University of California Press 1964); *Innermost Asia: Detailed Report of Exploration in Central Asia, Kansu and Eastern Iran* I-IV, Oxford 1921; *Serindia: Detailed Report of Explorations in Central Asia and Westernmost China* I-V, Oxford 1921.

ství diskutovány a prezentovány jen takřkajíc na vedlejší koleji orientalistiky.

To byly hlavní faktory, které po desetiletí určovaly směry vývoje všech oblastí religionistiky v Maďarsku. Od konce sedmdesátých let, kdy začala slábnout totální cenzura a kontrola, se mohly objevit první publikace týkající se etnografických, filologických a sociologických aspektů výzkumu náboženství. Tato tendence pokračovala vývojem „latentní religionistiky“ na maďarských univerzitách. Po zhroutilí komunistického režimu spočíval hlavní úkol v integraci a organizaci rozptýlených lidských zdrojů a výzkumných kapacit s cílem založit autonomní a nezávislou religionistiku.

Tuto úlohu na sebe vzala předchůdkyně dnešní katedry, Výzkumná skupina pro aplikovanou religionistiku. Skupina byla založena v říjnu 1996 na Filozofické fakultě Univerzity v Szegedu, za velkorysé podpory německého *Stifterverband*. V koordinaci výzkumné skupiny bylo v této době také na Univerzitě v Szegedu zahájeno konání kurzů a přednášek na náboženské témata. Program nabízel úvod do čtyř oborů studia, jmenovitě do filozofie, sociologie, psychologie a dějin náboženství. Kurzy a přednášky vedli odborníci z místních ústavů stejně jako hostující učitelé z Maďarska i zahraničí. Program přitahoval narůstající počet studentů. V prvním roce si zapsalo jeden či více kurzů 550 studentů. Ve druhém semestru akademického roku 1996/1997 jsme mezi těmito studenty provedli výzkum veřejného mínění. Především jsme chtěli zjistit, jaké motivace vedou studenty s různými obory studia a z různých kateder k tomu, aby tyto kurzy navštěvovali. Z průzkumu bylo zřejmé, že studenti si zapisovali tyto kurzy především proto, aby zlepšili a rozšířili svůj vlastní obecný rozhled a také proto, aby mohli provozovat svoje studium nebo profesi na vyšší úrovni. Mezi 426 zodpovězenými dotazníky bylo 20 exemplářů, které vyplnili studenti Katolického teologického semináře v Szegedu. Ptali jsme se jich, jak souvisejí tyto kurzy s těmi, které si zapisují v rámci teologie. 18 studentů z 20 odpovědělo, že zmíněné kurzy mohou tvořit doplněk jejich teologického studia.

Bylo více než zjevné, že tu je poptávka po autonomním oboru jak ze strany studentů, tak ze strany akademiků. Realizace tohoto dlouho očekávaného plánu byla zahájena v roce 1999.

Jak je patrné z připojeného schématu, výstavba programu je založena na hlavních přístupech klasické religionistiky (*Religionswissenschaft*). Studium je rozvrženo do dvou hlavních období, označených zde jako první a druhý cyklus: první cyklus pokrývá dobu čtyř semestrů, druhý šesti semestrů. První cyklus je přirozeně koncipován tak, aby poskytl úvodní kurzy a solidní teoretický základ pro druhý cyklus. Sestává ze tří hlavních složek: (1) Vstupní kurzy poskytují úvod do jednotlivých oborů religionistiky a teorie a metodologie studia náboženství, například v oblasti etnologie, typologie, sociologie. (2) Druhá složka zahrnuje studium západ-

ních metafyzických tradic a filozofie náboženství; jako doplněk jsou připojeny ontologie v hinduismu a epistemologie a logika v buddhismu. (3) Dějiny hlavních náboženství; tato složka zahrnuje také přehled o písečném odkazu těchto náboženství.

Akademický sbor Katedry religionistiky v současnosti tvoří tři pracovníci: Vedoucím katedry je András Máté Tóth, který se badatelsky zaměřuje na teorii religionistiky a religiozitu a církev ve Střední Evropě. Altaista a tibetanista Tibor Porció se zabývá tibetským a ujgurským buddhismem a dějinami kultur středověké Střední Asie. Török Péter je sociolog náboženství, hlavní oblastí jeho výzkumu jsou vztahy státu a církví a nová náboženská hnutí.

Jak vyplývá z následujícího schématu, druhý cyklus studia sestává ze tří specializovaných složek. Každá z nich je garantována jedním pracovníkem Filozofické fakulty: „Sociologii náboženství“ spravuje András Máté Tóth. Garantem „Filologie náboženství,“ je Gyula Wojtilla (Katedra starověkých dějin), jehož hlavní badatelské zájmy představují dějiny, jazyky a náboženství Indie, indoevropská srovnávací jazykověda, výzkum kontaktů antického světa s Východem a obecné otázky dějin náboženství. Garantem „Etnologie náboženství“ je Gábor Barna (Katedra etnologie), který se zabývá lidovou vírou a náboženskými a liturgickými tradicemi Střední Evropy.

Struktura programu

Magisterský program religionistiky si klade za cíl poskytnout všeobecné vzdělání v oblasti náboženství na univerzitní úrovni. Studenty má seznámit se základními a podstatnými náboženskými fenomény, s tradicemi, základními texty a klíčovými pojmy velkých světových náboženství. Dále nabízí rozsáhlou informaci o historických projevech světových náboženství, jejich vlivu na univerzální kulturu lidstva a roli, kterou hrají ve společnosti a v sociálních institucích. Poskytuje široce pojatý úvod do interkulturního, multidisciplinárního, teoretického a kritického studia náboženství. Program je založen na metodologii sociálních věd a uplatňuje neutrální a objektivní přístupy. V dlouhodobé perspektivě je koncipován jako akademický základ nezbytný pro zavedení a podporu religionistiky ve školách. Pedagogickým cílem programu je povznesení a posílení ideové otevřenosti a náboženské tolerance v současné době náboženského pluralismu a úzce provázané globální civilizace, a to prostřednictvím věcné informace o nejdůležitějších projevech náboženství, jejich různých aspektech a základních etických hodnotách v odlišných tradicích.

Struktura programu

